

РЕЦЕНЗІЇ І БІБЛІОГРАФІЯ

БОНДАРЕНКО *Олександр Федорович*

*член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології Київського національного
лінгвістичного університету*

Мусатов С.О. Особистість: комунікативно-психологічна концепція [Монографія] / Сергій Олександрович Мусатов. – Дрогобич : Видавництво «Трек-ЛТД», 2015. – 170 с.

Монографія присвячена теоретико-методологічному осмисленню проблеми особистості, котра розглядається як стрижень сучасного (комплексного) людинознавства у його прогностичному та організуючому суспільну практику значенні. Подається оригінальна концепція походження людської потреби ставати і бути особистістю. З-поміж відповідних

детермінант проаналізовано суспільно-комунікативні процеси, до яких соціальний індивід залучений обставинами свого буття, зокрема – умовами безальтернативного включення у певні форми соціальної взаємодії. При цьому аналіз витоків комунікабельності не обмежено канонами діяльнісної парадигми, натомість цей сенс представлено системно (на біологічному, психологічному та духовному рівнях) – єднання із собі подібними й собою у видоспецифічному функціонуванні у світі людей, речей, природного середовища.

Проблема доособистісних та особистісної форм існування людини без сумніву становить одну з провідних і повторюваних тем сучасних наук про психіку, зокрема, – персонології як дисципліни, найбільш прицільно зосередженої на дослідженнях якщо й не самого феномена особистості, то, принаймні, його інтерпретацій. У цьому відношенні монографія С.О. Мусатова безумовно є чесною, без нестерпно лицемірних відсилань на «діалектичність» та «діалектику» як прихованих визнань у власній безпорадності, спробою вловити невловиме, позначити непозначуване, і в боротьбі з примітивним, але до болю ефективним редуціонізмом абсолютно тверезо констатувати, вдаючись до прекрасної метафори класика української літератури: з якою б позиції не дивитися на собор, звідусіль побачиш тільки вісім бань. І лише сам Господь, з неба, може бачити всі дев'ять. Ця прекрасна метафора як найкраще передає весь трагікомічний пафос

претензій і традиційних, і новітніх спроб позитивістської, хоч позірної, а хоч емпіричної психології досягнути зі своєю «купини зору» ту можливість буття олюдненого Homo Sapiens, що іменується з деяких пір терміном «особистість». Автор красномовно й ґрунтовно, на тлі широкої історико-культурної панорами – від античних філософів і драматургів до видатних представників філософської, ідеологічної та емпіричної психології ХХ століття – показує як безпорадність всіх, більш-менш інтелектуалізованих спроб позитивістської психології, кажучи словами С.Л. Рубінштейна, «зрозуміти людей, щоб їх удосконаливати», так і в той же час надзвичайну ефективність примітивних, але гранично дієвих способів кондового поведінково-когнітивного маніпулювання людьми. Причому це маніпулювання за схемою «стимул–реакція–підкріплення» здатне в прямому сенсі цього слова формувати як опосередковано, через систему вимог, підкупувинагороди і нав'язуваних зразків поведінки, так і безпосередньо, через глобальні медійні системи не просто бажану поведінку людей, а й їхні установки, цілі, смисли і навіть психічні стани.

Комунікативно-психологічна концепція С.О. Мусатова пропонується й обґрунтовується автором як спроба протиставити гранично анімалізованому і тому настільки примітивно ефективному способу впливу на людину в плані перетворення її в той чи інший різновид зомбі, гуманістичну стратегію «педагогізації» соціуму в сукупності з рефлексивним керівництвом процесами соціалізації та персоналізації індивіда шляхом спонукання його до персональних зусиль у напрямку розвитку функціональних органів, зобов'язаних своїм походженням соцієтальності. На мій погляд, С.О. Мусатов робить при цьому ряд важливих кроків у напрямку вираженого розведення відповідних бінарних опозицій, необхідних для аналізу предмета розгляду: універсальне – культуророзумовлене; академічний – практичний; пояснення – інтерпретація; спілкування – комунікація та ін. Виходячи з фактологічного, поняттєвого, причинно-наслідкового, теоретичного й методологічного рівнів психологічного знання у ставленні до буттєвого й категоріального аспектів феноменології особистості, автор абсолютно правомірно переймається питанням про системоутворювальні чинники, що породжують цю особливу якість людини – особистість. Він констатує: спроби інтегративного підходу до феномена особистості не дали поки що очікуваного результату (с.91). І пропонує таку загальну якість, що містить у «знятому» вигляді у собі й категорію особливого як «здатність розвиватися» (с.90). При цьому «детермінуюче джерело поведінки», що породжує власне особистість, за С.О. Мусатовим, криється в її самоздійсненні як комуніканта (с.121). Тут, спираючись на відомі положення Б.Ф. Поршнева про взаємодію двох протилежних процесів – сугестії й контрсугестії, автор підкреслює значущість зростаючої від покоління до покоління здатності до диференціації – спочатку необхідних сигналів, а потім і власного «Я» від інших, вбачаючи в цьому виток «ініціативного вчинку» (с. 151). Отже, позаситуативна, надситуативна

взаємодія з оточуючими, що викликає до життя трансценденцію інтерактивного генезу – ось у чому вбачає автор сутність феномену особистості як специфічно людського способу буття (с. 163-164). Таким чином, комунікативною парадигмою у категорії «особистість» поєднано всезагальне і одиничне у прилученні до культури, а також особливе, що характеризує людину як індивідуальність з притаманними їй манерами взаємодіяти з іншими.

Підб'ю підсумки. Як свідчить відомий афоризм, немає нічого практичнішого за гарну теорію. Концепція ж безумовно не є теорією, оскільки вона не містить низки гіпотез, які можна спростувати чи, навпаки, підтвердити, тим самим розширюючи та поглиблюючи достовірні знання про світ. Для неї досить того, щоб вона була внутрішньо несуперечливою. В цьому розумінні, перекладуючи відомого політика, можна сказати, що кожне вчення всесильне, оскільки воно вірне. Адже вченню чи вірять, чи не вірять, його положення або приймають, або відкидають. Тому кожне вчення не стільки бореться за істину, скільки за вірність та кількість прихильників, які вважають його вірним. В цьому смислі рецензований текст безумовно знайде своїх прибічників, оскільки він написаний у традиційній синтетичній манері, притаманній вітчизняній школі авторів, що пишуть на психологічні теми. Споглядальність, переважання моральнісних та позірних суджень при абсолютній незацікавленості у теоретико-моделюючому експерименті, майже повне абстрагування від аналізу реальних процесів у соціумі та дійсно рушійних сил, що керують ними – всі ці ознаки тексту не дозволяють мені особисто віднести його до розряду суто наукових, залишивши в царині переважно ідеологічного дискурсу. Інша справа, що гуманістичний дискурс, за всієї його безпорадності, – далеко не найгірший серед тих войовничих і відверто канібальських, що під гаслами демократії й свободи закликають віддавати своє життя на догоду тим чи іншим ненажерливим пройдисвітам. Відомо ж, що ідеологічні конфлікти – лише прикриття справжньої боротьби – боротьби за ресурси. І в цьому смислі я безперечно на боці автора, адже він щиро переймається ще одним ресурсом, який ми втрачаємо: гармонійна, романтична й неспоживацька особистість, для якої любов до рідної землі, а не до західних грошей, до рідного дому, а не до комерціалізованої Європи, до рідної православної віри – віри своїх предків, які боронили свою землю, стоячи за нею не на життя, а на смерть – ось що насправді виступає принципом надситуативного буття, який і відстоюється у концепції.

Сподіваюся, монографія С.О. Мусатова стане при нагоді тим психологам, які не байдуже ставляться до долі і власної науки, і свого народу.